

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
The Journal of International Social Sciences

Cilt: 29, Sayı: 2, Sayfa: 361-368, TEMMUZ – 2019

Makale Gönderme Tarihi: 20.05.2019 **Kabul Tarihi:** 21.06.2019

NEO-LİBERALİZM, ESNEKLİK VE GÜVENCESİZLİK

Neo-Liberalism, Flexibility and Precariousness

Süleyman İLHAN*

ÖZ

Güvencesizlik, kapsam ve derinlik itibarıyla bütün dünyada hızlı bir yükseliş trendindedir. Sosyo-ekonomik hayata neo-liberalizmin hakim kılınması ve devletin iktisadi etkinlikler alanından büyük ölçüde çekilmesi, iş/çalışma hayatının esneklik temelinde yapılandırılması, özel sermayenin küresel ölçekte akışkanlık kazanması, sosyal refah devleti uygulamalarının minimuma indirilmesi vb. faktörlerin etkisiyle güvencesizlik küresel bir olgu/sorun haline gelmiştir. Bu çalışmada güvencesizliğin temel özelliklerine ve kimi sonuçlarına odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neo-liberalizm, Esneklik, Güvencesizlik

ABSTRACT

Precariousness, in terms of scope and depth is in a rapid upward trend throughout the world. The dominance of neo-liberalism in the socio-economic life and the withdrawal of the state from the field of economic activities, the structuring of the work/working life on the basis of flexibility, the flow of private capital on a global scale, the minimization of social welfare state practices and so on. With the influence of these factors, precarity has become a global phenomenon/problem. This study focuses on the basic characteristics of precariousness and some consequences.

Key words: Neo-liberalism, Flexibility, Precariousness

GİRİŞ

Güvencesiz çalışma, farklı düzey ve özellikleriyle bütün zamanlarda ve bütün toplumlarda var olmuştur. Öyle ki refah devleti uygulamalarının ileri düzeyde olduğu Fordist dönemde bile güvencesizliğin belli ölçülerde geçerli olduğu bilinmektedir. Ancak, güvencesizliğin dünyada önemli bir gündem maddesi haline gelmesi, 1980'li yıllara rastlamaktadır. Bilindiği üzere, 1980'li yıllar endüstriyel kapitalizmin köklü bir revizyona gittiği ve yeniden yapılandığı bir periyottur. Kapitalizmi yeniden yapılanmaya zorlayan temel etken ise, II.Dünya Savaşı sonrasında 1970'lerin sonuna kadar yürürlükte kalmış olan Keynesyen sosyo-iktisadi modelin/refah kapitalizminin derin krizidir.

Söz konusu krizin kısmi onarımlarla atlatılamaması radikal bir sistemsel yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Tam da bu noktada savunucularınca çok daha müreffeh bir toplumun inşasının olmazsa olmazı olarak sunulmuş olan neo-liberal politikalar hayata geçirilmiştir. Bir başka deyişle, refah devleti uygulamalarının yerine neo-liberal uygulamalar ikame edilmiştir. Neo-liberal politikaların hayata geçirilmesi ve kararlı biçimde sürdürülmesiyle devletin yapısı ve işlevleri yeniden tanımlanmış ve ekonomik faaliyetler alanı, büyük ölçüde, devletten bağımsız bir varlık alanına dönüştürülmüştür.

* Doç.Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü.
e-posta: silhan@firat.edu.tr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6549-3462>

Böylece iktisadi faaliyetler ve sosyal hizmetler alanları özel sektöre/sermayeye açılmış ve bu alanlar neo-liberalizmin normlarına uygun biçimde yeniden kurgulanmıştır. Bir başka ifadeyle, köklü bir sistemsel yeniden yapılanma yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda, öncelikle iş/çalışma hayatı bütün boyutlarıyla esneklik üzerine inşa edilmiştir. Çalışma hayatını dönüştüren bu radikal adım/esnekliğin gelişi, Burrows'un (2013: 384-385) da vurguladığı gibi, güvencesiz çalışmanın yükselişindeki merkezi faktör olmuştur.

Bugün güvencesizlik küresel ölçekte hızla yaygınlaşıp derinleşmektedir. Güvencesizliğin şiddeti bütün dünyada giderek artmakta, güvencesizliğe içeren toplum kesimleri de çoğalıp çeşitlenmektedir. İleri endüstriyel ülkelerde bile geniş insan kitleleri dramatik biçimde güvencesizliğe sürüklenmektedir.

Bu çalışmada neo-liberalizmin iş/çalışma hayatını esneklik üzerine inşa ederek sebebiyet verdiği güvencesizliğe ve onun kimi toplumsal yansımalarına odaklanılmaktadır.

NEO-LİBERALİZM, ESNEKLİK VE GÜVENCESİZLİĞİN YÜKSELİŞİ

Neo-liberalizm, sosyo-ekonomik hayatı, özellikle 1980'lerle birlikte etkisine almaya başlamıştır. Bu döneme, piyasanın devlete öncelenmeye ve devletin sosyo-ekonomik hayattan uzaklaştırılmaya başlanması damgasını vurmuştur. Bu dönemde sınırlı fonksiyonlara sahip, alabildiğine zayıf bir devlet anlayışı topluma umut olarak sunulmuş, egemen söylem ve temel politika haline getirilmiştir. Bu bağlamda devlet büyük ölçüde sosyo-iktisadi hayatın dışında tutulmuş, sosyal devlet uygulamaları sonlandırılma noktasına getirilmiş ve sosyal politikaların devlet eliyle finansmanı durdurulmuştur. Ancak öncelikle vurgulanmalıdır ki, neo-liberalizmin, topluma pompaladığı zayıf devlet mitine/söylemine rağmen aslında devlet harcamalarındaki azalma sadece toplumun refahına yönelik alanlarda yaşanmıştır. Buna karşılık, gelişmiş ülkelerde açıkça görüleceği üzere, askeriyenin, yasanın ve iş çevrelerinin çıkarlarına hizmet eden fonların artışına bağlı olarak toplam devlet bütçeleri artmaya devam etmiştir. Aksi iddialara rağmen, neo-liberal devlet, şirketlerin ve finans çevrelerinin çıkarları doğrultusunda ve onlarla yakın işbirliği içinde kullandığı güçlü plânlama ve icra yetkileri üstlenmiştir. Dolayısıyla piyasayı yegâne mercii olarak sunan söylemlerdeki karar verici piyasa nosyonu, sermayenin her şeye müdahil ve belirleyici kimliğini örtmeye dönüktür. Gerçekte, örneğin hangi yazılımın geliştirileceğini, hangi barajın yapılacağını, bir evi kimin satın alacağını vb. konularda bile sermaye, belirleyici role sahiptir (Hardt ve Negri, 2012: 94-95).

Denilebilir ki, neo-liberal devlet, sermayenin küresel hareketini ve hızla kâra ulaşmasını en çok kolaylaştıran devlet biçimidir. Neo-liberal devletin asli görevi, kapitalist gelişimi daha çok küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda düzenlemektir (Hardt ve Negri, 2011: 296). Neo-liberal devletin bu hususiyeti onu sermaye için varoluşsal kılmaktadır. Nitekim sermaye, kendini koruyup geliştirmek için sosyo-ekonomik hayatı bütünüyle kendi mantığına göre düzenleme ihtiyacı doğrultusunda bu devleti en etkili enstrüman olarak kullanmıştır.

Sosyal devlet yerine neo-liberal devletin ikamesi, dolayısıyla sosyal devletin özellikle emeğe yönelik koruyucu düzenlemelerinin ilgası, sermayenin radikal politikalar yoluyla sosyo-iktisadi sistemi dönüştürmesini kolaylaştırmıştır. Bilindiği üzere, neo-liberalizm, sistemi iş/çalışma hayatı üzerinden dönüştürme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda, öncelikli olarak, attığı en kapsamlı ve etkili adım çalışma hayatını esnek örgütlenme temelinde yeniden kurgulamak olmuştur. Çalışma hayatının esneklik temelinde dönüştürülmesindeki ana saik ise, hiç kuşkusuz, esnekliğin sermaye için taşıdığı fonksiyonel değerdir. Şirketlerin, istihdam yapısını çabucak değiştirip iş bölümünü de aynı şekilde değişen koşullara uyumlu hale getirebilmelerine imkân tanınması, esneklikle gelen geçici çalışma biçimlerinin maliyet avantajının bulunması, bu kapsamda; ücretlerin düşük olması, tecrübenin gerektirdiği ücretlerden kaçınmanın mümkün olması ve çalışanlar için şirket üzerinden sağlanan hakları almanın giderek zorlaşması, aynı zamanda riskin de az olması, örneğin, birisini geçici olarak işe almanın her ne sebepten kaynaklanırsa kaynaklansın, daha sonra pişman olunacak bir taahhütten de kaçınma anlamına gelmesi, işverenin sağlık ya da emeklilik sigortası primlerini ödemekten

kaçınabilmesi, özellikle kısa vadeli sözleşmelerle işçilerin görevden göreve kolaylıkla hareket ettirilebilmeleri, sözleşmelerin firmanın değişen etkinliklerine uyacak şekilde değiştirilebilmeleri, firmanın personelden sıyrılıp kurtularak ya da personel ekleyerek, hızla daralıp genişleyebilmesi vs. (Bkz.Standing, 2014: 61; Sennett, 2009: 40) esnekliği sermaye için adeta varoluşsal kılmaktadır.

Tam da bu nedenle esnekliğin/geçiciliğin, küresel ölçekte özellikle hukuksal bir temele ve güvenceye de kavuşturularak kurumsallaştırılması yoluna gidilmiştir. Bu adımlarla çalışma hayatı bildik, sabit/istikrarlı hususiyetini kaybetmiş ve kısa vadeli, geçici istihdam ilişkilerinin hâkimiyetine girmiştir. Bugün istihdam ilişkileri bütün dünyada, çok büyük ölçüde, kısa vadeli sözleşmeler üzerinden işletilmektedir. Artık şirketler, özellikle taşeron şirketler, çalışanlarını istedikleri zaman kolaylıkla işten çıkarabilecekleri sözleşmeleri tercih etmektedirler. Böylece emekliliğe kadar istihdam garantisi/uzun vadeli iş sözleşmeleri günümüz için geçerliliğini giderek kaybetmektedir. 1980 öncesiyle kıyaslandığında, geçici istihdamın bugün dramatik seviyede tecrübe edilmekte olduğu gözlemlenmektedir. Castel'in (Akt. Bora, 2012: 22-23) belirttiği gibi, sosyal refah devleti uygulamalarının yürürlükte olduğu 1970'lerin ortalarında, Avrupa ülkelerinde ücretli çalışanların yaklaşık %80'i süresiz iş sözleşmesine tabi idi. Bugünse, iş sözleşmelerinin üçte ikiden fazlası süreli ve geçicidir.

Sermaye, geçiciliği çalışma hayatına daha da yaygınlaştırmaya kararlılıkla devam etmektedir. Bugün gelişmiş ülkelerde bile düzenli çalışanların sayısı azalırken sözleşmeli statüde çalışanların sayısı artmaktadır. Örneğin, ABD'deki firmaların dörtte biri düzenli çalışanlarını sözleşmeli çalışan olarak sınıflandırmaktadır. Almanya'da milyonlarca işçi geçici kategorisine dahil olurken, İngiltere'de geçici sözleşmeyle istihdam edilen herkesin güvencesiz konumu güçlendirilmiştir. Benzer durum Japonya için de geçerlidir (Standing, 2017: 81; 2014: 62-66).

Geçici sözleşmeli istihdam biçimi çalışanların, özellikle, istediği zaman işine son vermeyi kolaylaştırdığı için sermayenin başat uygulaması olmaya devam etmektedir. İş yerini değiştirmelerde ve işten ayrılmalardaki/çıkarılmalardaki yüksek artış trendi bu uygulamanın başarısına işaret etmektedir. Örneğin, OECD ülkelerindeki çalışanların üçte biri, her yıl şu ya da bu nedenden dolayı iş yerlerinden ayrılmakta, ABD'de ise, çalışanların % 45'i her yıl işten ayrılmaktadır. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, işini kaybeden geçici çalışanların oranı astronomik düzeylere ulaşabilmektedir. OECD'nin bildirdiğine göre, İspanya'da yaşanan finansal krizden sonra kaybedilen işlerin % 85'i geçici statülüdür. Buna karşılık, tam zamanlı çalışanların işten çıkarılmaları, sermaye açısından masraflı olduğu için bunların işlerine son verilememiştir (Standing, 2014: 68, 66).

"Devlet kontrolü"nü, genelde ekonomi, özelde çalışma hayatı üzerinde zayıflamış olması, sermayenin keyfi uygulamalarını ziyadesiyle kolaylaştırmaktadır. Neo-liberalizmin küreselleşmesiyle ulus devletin ciddi güç kaybına uğraması ise, sermayenin keyfiliklerinin bütün dünyaya hızla yayılmasına yol açmaktadır. Bir başka deyişle, neo-liberalizm ekonomik küreselleşmenin hegemonik stratejisi haline gelmiştir. Bunun başlıca nedenleri arasında OECD, IMF ve Dünya Bankası gibi öncü uluslararası ekonomik kurumlardan güçlü bir destek görmesi ve gelişmiş ülkelerde hakim bir pozisyona kavuşması yer almaktadır. Bu bağlamda, çoğu ülkede, öncelikle, kapsamlı neo-liberal siyasa uyumlulaştırma çalışmaları yapılmış (Jessop, 2005: 283), böylelikle başta finansal sermaye olmak üzere, özel sermayenin devletten/yerel hukuktan bağımsızlaşması ve devletler üstü/ötesi bir statüye kavuşması mümkün kılınmıştır.

Yerel/ulusal hukukun bağlayıcılığından kurtulması sermayeye, küresel alanda yüksek bir mobilite imkânı kazandırmıştır. Artık emeğin bol ve ucuz olduğu, belli ölçüde alt yapı imkânlarına sahip, vergilerin çoğunlukla düşük olduğu ya da vergiden muaf tutulduğu çevre ülkelere de rahatça erişebilmekte ve hatırı sayılır oranda işini oralara kaydırabilmektedir. Standing'in (2017: 58) vurguladığı gibi, örneğin, ABD'nin önde gelen firmaları, daha fazla sayıda işini yurt dışına kaydırılmaktadır. Değeri itibarıyla ABD'nin en büyük şirketi olan Apple'ın 2012'de ABD içindeki çalışanlarının sayısı 43.000 idi. Ülke dışında ise doğrudan iş sağladığı kişi sayısı 20.000 iken çoğunluğu Asya'da olmak üzere, şirketin dışarıda yaptırdığı imalat işlerinde çalışanların sayısı

700.000'e ulaşmıştır. Yine, CAC-40 borsası endekslerinde yer alan Fransız şirketleri, Fransa'daki istihdamını yüzde dört oranında azaltırken, dünya üzerindeki istihdamını yüzde beş oranında arttırmıştır. Aynı dönemde Japonya'nın ise, imalatının beşte biri ülke dışında gerçekleşmekteydi.

Hızlı ve yaygın coğrafi hareketlilik, sermayeye, emek karşısında egemen bir pozisyon kazandırmakta, küresel olan fakat mekânsal hareketliliği kısıtlı işgücünü tahakküm altına alma imkân vermektedir. Devletin sosyal güvenlik hizmetlerinden çekilmesinin ve teknolojinin iş yapısında oluşturduğu değişimlerin de bu sürece eşlik etmesiyle büyük emek kesimlerinin işsiz kalması, sermayenin emek üzerindeki tahakkümünü mutlaklaştırmaktadır. Böylelikle, bireyleştirilmiş ve görece güçsüzleş(tiril)miş çalışanlar, kısa vadeli sözleşmelerin kişiye özel bir şekilde sunulduğu bir emek piyasasına mecbur kılınmaktadır (Harvey, 2015: 177, 178).

Çalışanların sermayeye mecburiyetlerinin önemli bir nedeni de neo-liberal sistemin, üretken ve müreffeh bir toplum inşa edeceği yolundaki iddialı ve ısrarlı söylemine rağmen, istihdam hacmini büyüt(e)memesidir. Sistemin emekten maksimum seviyede yararlanmaya dönük düzenlemeleri bu açıdan önemlidir. Ancak bir başka önemli etken de çalışma hayatına teknolojinin girmesidir. Özellikle mikro-elektronik ve otomasyonun etkin kullanımı çalışan sayısını dramatik ölçüde azaltmaktadır. Rifkin'e (Akt. Bora, 2012; 13-14) göre, işsizliği yapısallaştıran temel etken, ekonominin artık istihdam yaratmadan, tersine istihdamı azaltarak büyümesidir. Büyümenin temel dinamiğinin teknolojik gelişme olduğu koşullarda, "üretkenlik artışı=istihdam artışı" denklemi geçerli olmaktan çıkmaktadır. Bir araştırmaya göre, ABD'deki en büyük 100 işletmenin, aynı miktarda üretim için ihtiyaç duydukları işçi sayısı üç yıl öncesine göre %10 oranında düşmüştür, üstelik, bu eğilim artarak hızlanmaktadır.

Batı dışı ülkelerde ise, tablo çok daha olumsuzdur. Örneğin, otomatizasyon ve bilgisayarlaşmanın yanı sıra, nakliye/ulaşım imkânlarının gelişmesi düşük istihdamlı yeni üretim teknolojilerinin, eski tabirle, "Üçüncü Dünya"ya aktarılmasını mümkün kılmakta; böylece vasıflı veya vasıfsız ucuz işgücüyle ayakta kalmaya çalışan o ülkelerde istihdam artışı hayli sınırlı kalmaktadır (Akt. Bora, 2012; 13-14).

İşsizliğin ileri düzeyde arttığı koşullarda ise, emek, sermayenin her türlü sömürsüne açık hale gelmektedir. Neo-liberal kapitalizm ikliminde hepsi de sömürü ortak paydasında toplanabilecek yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkması, bunların giderek artması ve çeşitlenmesi, yeni ve komplike sömürü stratejilerinin hayata geçirilmesi emeği güçten düşürerek sermaye karşısında tamamen çaresizleştirmektedir. Bugün piyasada artarak yaygınlaşan; part-time çalışma, çağrı üzerine çalışma, evden çalışma, bedavaya çalıştırılan stajyerler, sıfır-saat sözleşmesi ile işe alınıp emek ve gelirden mahrum bırakılanlar, sürekli olarak yıllarca koşullu işlerde çalışanlar, tek bir işverene bağlı şekilde çalışan bağımsız yükleniciler, gündelikçi görünümündeki bağımlı yükleniciler, birbirinden izole şekilde internet temelli çalışanların oluşturduğu çevrimiçi-işler vb. (Standing, 2017: 81) emeğin çaresizliğe sürüklenmesinde rol oynayan temel etkenler olarak öne çıkmaktadır.

Öte yandan, başta sendikalar olmak üzere, emeği koruyucu örgütlerin/yapıların güçten düşürülmesi ve emeğe dönük hukuksal güvencelerin neredeyse tamamen ortadan kaldırılması ve "yedek işsizler havuzu"nun sermaye için sürekli, ucuz ve her an ulaşılabilir bir istihdam seçeneği oluşturması gibi faktörlerin özgül şartlarda bir araya gelmesiyle de sermayenin emek üzerindeki keyfi uygulamaları artarak devam etmektedir. Böylesi uygulamalarla emek, kaçınılmaz biçimde güvencesizlik sarmalına maruz kalmaktadır.

GÜVENCESİZLİK VE TOPLUMSAL SONUÇLARI

Güvencesiz çalışma son yıllarda, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan kapitalist ülkelerde hızla artmış, çalışan kesimin çoğunu kapsamına almış, günümüz çalışma dünyasının adeta tanımlayıcı hususiyeti haline gelmiştir. Öyle ki, ILO tarafından 90 ülkede gerçekleştirilen bir çalışmanın sonuçlarına göre, işçilerin yaklaşık % 73'ü güvencesiz koşullarda çalışmaktadır (Oğuz, 2012: 229).

İleri endüstriyel ülkelerde bile, özellikle sosyal devlet uygulamalarının minimuma çekilmiş olmasıyla güvencesizlik derinleşmekte, çalışanlar, çok yönlü bir güvencesizlik/dezavantajlılık sarmalına hapsedilmektedirler. Güvencesizliğe sürüklenen toplum kesimleri her gün artıp çeşitlenmektedir. Güvencesizler nicel bakımdan olduğu kadar, nitel özellikleri itibarıyla da çeşitlenmektedirler. Artık bütün toplumsal katmanlardan eğitim düzeyi, meslek vs. bakımlardan farklı özelliklere sahip insanlar güvencesizliğe maruz kalmakta ve dikkate değer sayısal artışlarıyla olduğu gibi, hayatı tecrübe etmelerindeki benzerliklerle de görünürleşmektedirler. Dahası, Standing'in (2012: 595-598) vurguladığı gibi, bu kesimlere gençler, kadınlar, yaşlılar, yardıma muhtaçlar, kriminalize edilenler (başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere, bütün dünyada hızlı artışlarıyla dikkati çekmektedirler), göçmenler gibi farklı kategorilerden de insanlar katılmaktadır. Böylelikle güvencesizlik giderek daha fazla kronikleşmekte ve toplumsal düzlemde kapladığı alan genişlemektedir.

Güvencesiz çalışanların deneyimlemekte oldukları sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Hızla ve sıklıkla yaşanan iş kaybı, iş ve işyerini sıklıkla değiştirme mecburiyeti, işini kaybetme riski/korkusu, işverenden herhangi bir hak talebinde bulunamama, işverenin dayatmalarına mecburiyet, yoksulluk, başta boşanmalar olmak üzere çeşitli ailevi sorunlar, iş/istihdam kökenli psiko-somatik rahatsızlıklar, artan intihar vakaları vb. çevre ülkelerin yanı sıra, gelişmiş ülkelerde de nitelikli emek de dahil olmak üzere, güvencesiz çalışanların maruz kaldıkları sorunlar yelpazesinden bir kısmı olarak sıralanabilir. Bu sorunlar giderek kitlesel düzeyde tecrübe edilmekte, toplumun üst katmanlarını da etki sahasına alan bir yaralanabilirlik/kırılma durumu sebebiyet vermektedir. Nitekim, Lorey'in (2016: 63-66) de ifadesiyle, "kitlesel yaralanabilirlik" geri dönmüştür ve yaralanabilirlik/"kırılma", artık yalnızca toplumsal olarak bir zayıflık ya da "alt sınıf" olgusu değil, "daha üst" kesimleri de içeren geniş bir kapsama ve niteliğe kavuşmuştur.

Kırılma durumu toplumla yayılmasında, temel haklardan mahrumiyet önemli bir yere sahiptir. Nitekim, güvencesiz çalışanlar temel haklardan ve sosyal koruma imkânlarından bile mahrumiyetleriyle dikkati çekmektedirler. Ücretli izinler, sağlık izni, doğum izni, ölüm izni gibi sosyal haklara sahip değiller. Yasal olarak sağlanmış hak temelli devlet yardımları da keyfiyete ve güvencesizliğe terk edilmiştir. Kamu hizmetleri ve tesislerinden ve güçlü aile ve yerel destek bağlarından oluşan sosyal faydadan da mahrum (Standing, 2017: 28) haldedirler.

Güvencesizlik, güvencesizliğe maruz kalanların, hayatlarını, iş üzerinde kontrolleri olmasa da iş endeksli tecrübe etmelerine yol açmaktadır. Örneğin, nerede iş bulurlarsa oraya gitmeye, taşınmaya zorlandıkları için sürekli konar-göçer bir yaşam tarzına mecbur kalmakta ve konar-göçerliğin türlü olumsuzluklarını tecrübe etmektedirler. Söz gelimi, dezavantajlılıklarını giderecek veya yatıştırarak uzun soluklu sosyal ilişkiler kurma imkânlarını kaybetmeleri ve sosyal destek ağlarından uzak düşmeleri, sürekli konar-göçerliğin en görünür sonuçlarından. İşsizlik riski nedeniyle her işi kabul etmek zorunda kalmaları ise, bir yandan emeklerini değersizleştirirken bir yandan da kişiliklerini/karakterlerini parçalamakta, bozmaktadır. Yaşadıkları çok yönlü belirsizlik, statü kaybına neden olmakta, toplum nezdinde sosyal konumlarını muğlaklaştırmakta, kendilerine yönelik toplumsal tepkiyi belirsizleştirmektedir. Böylece, güvencesizliği deneyimlemekte olanların, genel olarak algıları olumsuzlaşmakta ve çaresizliğe hapsedilmektedirler (Bkz. Oğuz, 2012: 231-232; Çakır, 2007: 120-123).

Güvencesizliğin çevre ülkelerdeki tecrübe edilişi ise, çok daha ölümcül boyutlardadır. Güvencesizlik, bu ülkelerde başta çalışma uzamlarında olmak üzere, toplumsal bağlamı da yansıtan oldukça vahim manzaralara sebebiyet vermektedir. Artun'a (2014: 25) göre, söz konusu manzaraların çarpıcı bir örneği, genellikle giyimle uğraşan "terhane"lerdir. Terhane işçilerinin kazancı, en temel ihtiyaçlarının gerektirdiği gelirin % 50 ila % 25'inin altındadır (yılda ortalama 200 dolar). Dahası, dünyada yüz milyonlarca çocuk terhanelerde çalışmakta ve bu örtülü sefalet yuvalarında her yıl binlercesi ölmektedir. Bu ülkelerdeki yetişkin işçi ölümleri de had safhadadır. Özellikle iş emniyetinin fazlaca dikkate alınmaması çok sayıda ölümlü iş kazalarına neden olmaktadır. Yanı sıra, sıkça yaşanan iş kazaları nedeniyle kalıcı engellilik halleri ortaya

çıkabilmektedir. Sağlıksız şartlarda uzun süreli mesai, yetersiz ve kötü beslenme, buna karşılık “ağır iş”lerde çalışmaya mecbur kalabilme çalışanlar için hayati ayrıca zorlaştırmaktadır.

Neo-liberalizmin, ekonominin çeşitli sektörlerini alabildiğine daraltmış olması ve emeği dramatik seviyede ucuzlaştırması gibi bildik icraatlarının yanı sıra, başta tarım olmak üzere, yerel “geçimlik ekonomiler”i neredeyse yok etmesi de bu ülkelerde insanları, büyük çoğunlukla, ucuz emek kapsamında güvencesiz çalışana dönüştürmektedir. Böylelikle güvencesizliğin kapsamı genişlerken, yol açtığı toplumsal tahribat da artmaktadır. Söz gelimi, düşük seviyedeki kazancın temel ihtiyaçları bile karşılamaktan çok uzak olmasının getirdiği mahrumiyet, iş kazaları nedeniyle ortaya çıkan ciddi yaralanmalar, engellilik ve ölüm durumları aile içi huzursuzluklara, şiddete ve aile parçalanmalarının artmasına neden olmaktadır.

Öte yandan, küreselleşme, yeni bir hukuksal zeminde, ekonomileri birbirlerine entegre ederek güvencesizliği yaygınlaştırmasının yanı sıra, varıl-yoksul makasının maximum seviyede açılmasına yol açarak dünya nüfusunun büyük bölümü için şartları daha da zorlaştırmaktadır. Öyle ki, Oxfam raporuna göre, dünyada en zengin 85 kişiye ait servet, dünya nüfusunun yarısının, yani yaklaşık 3,5 milyar insanın toplam gelirinden fazladır. Bu aşırı yoksullaşmanın başta gelen nedeni, daha önce yerel, ulusal endüstriler tarafından üretilen birçok ürünün üretiminin işgücünün en ucuz, çalışma koşullarının da en denetimsiz olduğu yabancı ülkelere sürülmesidir. Bu ülkeler daha ziyade önceki kolonilerdir; küreselleşme öncesi sınıflandırmaların terimleriyle, Üçüncü Dünyaya ait “az gelişmiş” çevre ülkeleridir (Artun, 2014: 25).

Güvencesizlik; özellikle, ücretlerin ihtiyaçları gideremeyecek kadar çok düşük seviyelere çekilmesi, kayıt dışı ekonominin teşvik görmesi, kitlesel işsizliğin artması vs. etkileriyle yoksulluğun da önemli bir nedenidir. Bugün güvencesizlik gibi, yoksulluk da küresel bir soruna dönüşmüştür. Neo-liberal kapitalizm (den dolayı) finans piyasaları, ekonomileri ve toplumları sürekli olarak yoksulların koşullarını daha da kötüleştirecek biçimde hakimiyet altına alma kapasitesine ulaşmıştır (Hardt ve Negri, 2012: 57). “Ağır yoksulluk” şartlarındaki insanların sayısında, 2009 ve 2011 yılları arasında yüzde beşlik bir artış yaşanmış ve sayıları yaklaşık olarak kırk iki milyona ulaşmıştır. 2000’lerin başındaki çöküşün ardından Avrupa Birliği’nde, yoksulluk riski altında yaşayanların sayısı 2011 yılında yüz yirmi milyona yükselmiştir. Toplam nüfusun dörtte birine tekabül eden bu oran, sonradan ancak sosyal transferler sayesinde bir ölçüde geriletebilmiştir. Geleceğe dair öngörüler ise iyimserlikten uzaktır. Örneğin, Birleşik Krallıkta yoksulluktan muzdarip çocukların sayısı 2011 yılında 2,3 milyon iken bu rakamın, 2020 yılına kadar 3,4 milyona çıkabileceği öngörülmektedir. Buna göre, her dört çocuktan birinin yoksulluktan etkileneceği söylenebilir (Standing, 2017: 65-66).

Öte yandan, neo-liberal küreselleşmeyle gelen metalaşmayla da her şey bir metaya indirgenmekte ve piyasa güçlerine tabi kılınmaktadır. Artık metalaşma; aile, eğitim sistemi, şirketler, emek kurumları, toplumsal koruma politikaları, işsizlik, engellilik, mesleki gruplar, siyaset vs. hayatın her alanına nüfuz etmiş durumdadır. Bu noktada fiyatı, arz ve talep belirlerken, direnme kapasitesi yani yeterli bir öznellik söz konusu değildir. Çalışanların, başta düşük ücretlilik ve iğreti istihdam üzerinden yoksullaştırılmaları olmak üzere, çok yönlü biçimde disipline edilerek kontrol altına alınmalarıyla politik eylem kapasiteleri/direnış kapasiteleri yok edilmektedir (Standing, 2014: 52; Weeks, 2014: 21).

Politik eylem kapasitesinin yok edilmesinde, sistem tarafından çalışanların benliklerini, özsaygılarını hedef alan çok daha kıyıcı stratejiler de devreye sokulmaktadır. Bunlardan biri de çalışanı/bireyi değersizlik hissine sürüklemektir. Yeni kapitalizmde sanayi kapitalizminin aksine, güvencesiz çalışan mutlak bir değersizlik hissiyle karşı karşıyadır. Birey, özellikle sistemin başarı kistaslarına uymadığını düşündüğü veya uyamamaktan korktuğu anlarda derin bir yetersizlik ve değersizlik hissiyle karşı karşıya gelmektedir. Bu nedenle birey, yalnızca çalışma hayatında ve süresinde değil, hayatının her alanında sürekli geliştirilmesi ve iyi yönleri öne çıkarılarak (hatta şişirilerek) pazarlanması gereken bir ürün seviyesine indirgenmektedir. Böylelikle aslında hayatın kendisi, iş piyasasına sunulacak bir özgeçmişe dönüşmektedir (Vatansever, 2014: 60). Dolayısıyla

Hardt ve Negri'nin (2012: 40) de vurguladıkları gibi, Toplumsal, ekonomik ve politik hayattaki neo-liberal başkalaşımın ürettiği özneleri sadece iktidarsızlaştırıp yoksullaştırmakla kalmamaktadır. Günümüz proleteriyasının maruz kaldığı yoksullaşma aslında, Marx ve Engels'in kuramsallaştırdıkları gibi sadece ücretlerin azalması, bireysel ve kolektif yaşamın maddi kaynaklarının tükenmesi değil, aynı zamanda (ve giderek daha fazla) insani kapasite ve özellikle de politik eylem kapasitesinden giderek uzaklaşma anlamına da gelmektedir.

SONUÇ

Güvencesiz çalışma, son yıllarda, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde görmezden gelinemeyecek ölçüde artmıştır. Öyle ki, bugün tüm dünyada emeğin ezici çoğunluğu güvencesizliği türlü sonuçlarıyla tecrübe etmektedir. İş/çalışma dünyasının, bütün boyutlarıyla esnek örgütlenme temelinde kurgulanması ve sosyal devletin yerine büyük ölçüde neo-liberal devletin ikame edilmesi güvencesizliğin yükselişinde kilit rol oynamıştır. Geçici sözleşmeli istihdam biçiminin, işveren açısından taşıdığı çok yönlü avantajlar nedeniyle teşvik edilmesi ve devletin iktisadi faaliyetler alanından büyük ölçüde çekilmesiyle emeğe dönük koruyucu hukuksal düzenlemelerin alabildiğine zayıflatılması güvencesizliğin yaygınlaşma trendinin devamına sebebiyet vermektedir. Yanı sıra, neo-liberal küreselleşme de sermaye lehine işleyen bir hukuksal zeminde ekonomileri birbirlerine entegre ederek güvencesizliği bütün dünyada daha da derinleştirip yaygınlaştırmakta ve şiddetini arttırmaktadır.

Güvencesizlik, bugün, hem kapsam hem derinlik itibarıyla hızlı bir yükseliş trendindedir. Güvencesizliğe maruz kalan toplum kesimleri de artıp çeşitlenmektedir. Bütün toplumsal katmanlardan, başta sosyo-demografik özellikleri bakımından olmak üzere, farklı hususiyetlere sahip çok sayıda insan güvencesizlik ortak paydasına dahil olmakta ve güvencesizliğin olumsuz sonuçlarını deneyimlemeye mecbur kalmaktadır. Güvencesiz çalışanların, pek çok temel haktan ve sosyal koruma imkânlarından büyük ölçüde mahrum olmaları, özellikle çalışma dışı yaşamlarına da olumsuz yansımalarıyla dikkati çekmektedir.

Güvencesizlik; özellikle emeğin ucuzlaştırılmasına, enformel ekonominin teşvik görmesine ve işsizliğin artmasına olan güçlü etkileriyle yoksulluğun da önemli bir nedenidir. Neo-liberal kapitalizme içkin finans piyasaları üzerinden, güvencesizliği tecrübe etmekte olanların koşulları sürekli olarak daha da kötüleştirilmekte, mağdurların sisteme direnme imkânları/politik eylem kapasiteleri dumura uğratılmaktadır. Çalışanlar, özellikle düşük ücretlilik ve işsizlik istihdam üzerinden yoksullaştırılarak disipline edilip, kontrol altına alınmakta ve öznellikleri yok edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Ali (2014), **Sanat Emeği: Kültür İşçileri ve Prekarite**, İstanbul: İletişim Yay.
- BORA, Tanıl (2012), "Herkes İşsiz Ama Seninki Farklı: Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliğine Genel Bir Bakış", **Boşuna mı Okuduk?: Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği** (Ed: Tanıl Bora vd.), İstanbul: İletişim Yay.
- BURROWS, Scott (2013), "Precarious Work, Neo-Liberalism and Young People's Experiences of Employment in the Illawarra Region", **The Economic and Labour Relations Review**, Vol: 24/3, pp.380-396.
- ÇAKIR, Özlem (2007), "İşini Kaybetme Kaygısı: İş Güvencesizliği", *Çalışma ve Toplum*, S:1, ss. 117-140.
- HARDT, Michael ve NEGRI, Antonio (2011), **Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi** (Çev: Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- HARDT, Michael ve NEGRI, Antonio (2012), **Duyuru** (Çev: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- HARVEY, David (2015), **Neoliberalizmin Kısa Tarihi** (Çev: Aylin Onacak), İstanbul: Sel Yay.
- JESSOP, Bob (2005), **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet** (Der: B. Yazar, A. Özkazanç), İstanbul: İletişim Yay.
- LOREY, Isabell (2016), **Kırılğanların Yönetimi** (Çev: Nurhayat Köklü), İstanbul: Otonom Yay.

- OĞUZ, Şebnem (2012), “Sınıf Mücadelesinde Özne Sorunu: Proleterya mı, Prekarya mı?”, **Güvencesizleştirme: Süreç, Yanılgı, Olanak** (Edit: Özay Göztepe), Ankara: NotaBene Yay. ss.229-250.
- SENNETT, Richard (2009), **Yeni Kapitalizmin Kültürü** (Çev: Aylin Onacak), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- STANDING, Guy (2012), “**The Precariat: From Denizens to Citizens?**”, **Polity, Vol: 44, No: 4, pp. 588-608.**
- STANDING, Guy (2014), **Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf** (Çev: Ergin Bulut), İstanbul: İletişim Yay.
- STANDING, Guy (2017), **Prekarya Bildirgesi: Hakların Kısılmasından Yurttaşlığa** (Çev: S. Çınar ve S. Demiralp), İstanbul: İletişim Yay.
- VATANSEVER, Ashı (2014), “**İntihar Süsü Verilmiş Cinayet: Prekaryanın İntiharı**”, Birikim, İstanbul: Birikim Yay.
- WEEKS, Kathi (2014), **Çalışma Sorunu, Feminizm, Marxizm, Çalışma Karşıtı Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller** (Çev: Tamer TOSUN), İstanbul: Ayrıntı Yay.